

психотерапію розглядала як символічну гру, що створює комунікацію між свідомим і несвідомим. Покращення функціонального стану емоційної та особистісної сфер людини, що є важливим для дітей з інтелектуальними порушеннями, відбувається саме за рахунок встановлення зв'язку між свідомим і несвідомим у символічній формі, що дозволяє торкнутися найглибших переживань [2].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Діти з особливостями інтелектуального розвитку через недорозвинення інтелектуальної діяльності відчувають труднощі при оволодінні зв'язним мовленням, їх мовлення розвивається аномально, запізнюється у своєму розвитку і має ряд особливостей. При розумовій відсталості в різному ступені порушені операції та рівні породження мовленнєвого висловлювання. Порушення мовлення у розумово відсталих дітей різноманітні за своїми проявами, механізмам, рівнями, носять системний характер, так як порушеними виявляються всі компоненти мовлення, такі як звуковимова, фонематичний слух, лексико-граматичний лад і зв'язне мовлення. Становлення зв'язного мовлення у розумово відсталих дітей здійснюється уповільненими темпами і характеризується якісними особливостями. Страждають як більш легкі її форми, такі як діалог, та внаслідок цього і більш складні, такі як монологічне мовлення. Не дивлячись на те, що мовлення дітей з особливостями інтелектуального розвитку характеризується загальними особливостями, діти відрізняються за рівнем мовленнєвого розвитку один від одного. Корекція порушень мовлення у розумово відсталих дітей є більш тривалим і складним процесом, ніж у нормальних дітей. Цілеспрямована корекційна робота засобом арт-терапії з формування монологічного мовлення школярів із порушенням інтелекту, з урахуванням структури дефекту і психічного стану дитини, впливає на розвиток мовленнєвої і пізнавальної діяльності, і навіть підвищує рівень загального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабенко Т. М. Чудеса на песке. Песочная игротерапия / Т. М. Грабенко, Зинкевич-Т. Д. Евстигнеева. – СПб. : Детство-пресс. –

2004. – 50 с.

2. Сакович Н. А. *Технологія гри в піску. Ігри на мосту* / Н. А. Сакович. – СПб. : Речь. 2006. – 176 с.
3. Штейнхард Л. *Юнгианская песочная терапия* / Л. Штейнхард. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с.
4. Смирнова Л. Н. *Логопедия в детском саду. Занятия с детьми НР* / Л. Н. Смирнова // *Пособие для логопедов, дефектологов и воспитателей.* – М. : Мозаика-Синтез, 2006. – 245 с.
5. *Инновации – в логопедическую практику: методическое пособие для дошкольных образовательных учреждений* / Сост. О. Е. Громова. – М. : ЛИНКА-ПРЕСС, 2008. – 232 с.

УДК 376.1-056.264:372.45

Н. Г. Самойленко

студентка спеціальності

«Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка»

О. Я. Кривцова

кандидат педагогічних наук, доцент

(науковий керівник)

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ЗОРОВОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ДИСГРАФІЇ

У статті висвітлено проблему розвитку зорового сприйняття і зорової пам'яті у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що страждають на різні порушення мовлення – як усного, так і писемного.

Стаття описує проблему розвитку зрительного восприятия и зрительной памяти в коррекционно-развивающей работе с детьми с нарушениями устной и письменной речи.

This article describes the development of visual perception and visual memory in the corrective-developing work with children with impaired speech and writing.

Ключові слова: мовленнєві порушення, зорова пам'ять, корекція дисграфії.

Ключевые слова: речевые нарушения, зрительная память, коррекция дисграфии.

Keywords: speech disorders, photographic memory, correction of dysgraphia.

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається тенденція до значного зростання кількості дітей, які мають різноманітні труднощі у навчанні в початковій школі. Найбільші труднощі у навчанні в початковій школі викликають порушення письма та читання.

Інтерес до проблем раннього виявлення, попередження та корекції специфічних порушень письма (дисграфія) у дітей зумовлений тим, що письмо як діяльність відіграє важливу роль у житті людини: воно стимулює його психічний розвиток, забезпечує загальноосвітню підготовку, впливає на формування особистості.

Отже, актуальність дослідження процесу формування навичок писемного мовлення у молодшому шкільному віці обумовлюється сучасними завданнями розбудови освіти на гуманістичних засадах, створення оптимальних умов для найповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини як суб'єкта власної життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення мовленнєвих здібностей дитини визначається їх провідною роллю як в розвитку окремих функцій, так і особистості в цілому (М. І. Алексєєва, Г. О. Балл, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, В. К. Демиденко, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, М. І. Лісіна, А. О. Люблінська, С. Д. Максименко, В. А. Петровський, О. В. Скрипченко, Н. В. Чепелева та ін.).

Серед багатьох проблем, спрямованих на удосконалення процесу шкільного навчання і виховання, однією з найскладніших та актуальних є розвиток мовлення і формування навичок письма.

Мета статті: Розкрити характерні особливості зорової пам'яті, проявів дисграфії у дітей молодшого шкільного віку та основні принципи, послідовність, методи і прийоми логопедичної роботи з подолання порушень письма.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України «Про освіту» визначено, що основною метою освіти є всебічний розвиток дитини як особистості, розвинення її талантів, розумових здібностей, збагачення інтелектуального, культурного потенціалу нації. Важливу роль на шляху досягнення цієї мети відведено процесу мовлення. Опанування всіма видами мовлення (усного та писемного) передбачено Державним стандартом початкової загальної освіти.

Загальновідомо, що добре розвинені зорове сприйняття і зорова пам'ять є гарантією шкільної успішності. Недостатня сформованість зорового сприйняття і зорової пам'яті не тільки негативно

впливає на загальний рівень успішності дитини, але й може викликати певні труднощі письма: труднощі формування зорового образу літери; труднощі формування правильної траєкторії рухів під час виконання графічного елемента; помилки в просторовому розташуванні елементів букв; порушення рядка, невірне написання елементів букв, заміни та перестановка букв; погіршення почерку тощо.

Отже, розвиток зорового сприйняття і зорової пам'яті є обов'язковою частиною корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що страждають на різні порушення мовлення – як усного, так і писемного.

І усна і письмова форми мовлення являють собою вид тимчасових зв'язків другої сигнальної системи, але на відміну від усного, писемне мовлення формується тільки в умовах цілеспрямованого навчання, тобто його механізми складаються в період навчання грамоті й удосконалюються у ході всього подальшого навчання.

Оволодіння писемним мовленням представляє собою встановлення нових зв'язків між словом почутим і вимовленим, словом побаченим і записаним, так як процес письма забезпечується узгодженою роботою чотирьох аналізаторів: мовленнєво-рухового, мовленнєво-слухового, зорового і рухового.

Багато дослідників у галузі мови (А. М. Богуш, О. І. Ісеніна, М. І. Жинкін, М. М. Кольцова, Л. Ф. Спірова та інші) вважають, що для успішного навчання письму необхідна добра координація між мовленнєвими (артикуляційними) рухами і рухами руки під час письма. Найпростіша вправа, яка встановлює таку координацію – лічилки. При цьому кожний ритмічний акцент супроводжується рухами руки. Крім цього, пропонуються такі ігри та вправи для розвитку руки й окоміру: ігри (дидактичні типу «Знайди очима», настільні «Рибна ловля», спортивні «Стрільба по мішені»); вправи (втирання візерунку, який зображений самою дитиною на дошці; домальовування частин візерунку; графічний диктант).

Як свідчить сучасна практика, традиційна система навчання письму не забезпечує учнів початкових класів належним рівнем сформованості каліграфії, навичок писемного мовлення.

У сучасній літературі термін «дисгра-

фія» визначається по-різному і існує кілька класифікацій дитячої дисграфії.

Так, з позиції нейропсихологічного підходу, дисграфія розглядається як наслідок порушення аналітико-синтетичної діяльності аналізаторів. Вчені говорять про те, що первинне недорозвинення аналізаторів і межаналізаторних зв'язків призводить до недостатності аналізу і синтезу інформації, порушення перекодування сенсорної інформації: переклад звуків у літери [3, с. 125]. Порушення того чи іншого аналізатора дозволило виділити моторну, акустичну, оптичну види дисграфії.

Для акустичної дисграфії характерна недиференційованість слухового сприйняття, недостатній розвиток звукового аналізу й синтезу. Частими є змішування й пропуски, заміна літер, що позначають звуки, подібні за артикуляцією та звучанням, а також відображення на письмі неправильної вимови звуків.

За моторної дисграфії спостерігаються труднощі руху руки під час письма, порушення зв'язку моторних образів слів з їх звуковими й зоровими образами [3, с. 126].

За оптичної дисграфії у деяких випадках читання й письмо взагалі неможливі, оскільки людина не може відтворити графічного образу літер. За переважно оптичного характеру дислексії й дисграфії у дітей спостерігається нестійкість зорових вражень і уявлень. Діти не впізнають окремі літери, не співвідносять їх зі звуками й не усвідомлюють їх як графеми (буквена дислексія). Одна й та сама літера в різні моменти сприймається ними по-різному. Неточне, нечітке сприйняття літер призводить до їх частого змішування. Особливо часто діти змішують літери, схожі за написанням, наприклад,

- у друкованому тексті: п-н, н-и, ш-ц, ш-щ;

- у рукописному: п-и, п-н, ц-щ, ш-и, м-л, б-д, п-т, н-к.

Дисграфія може супроводжуватися й немовленневою симптоматикою (неврологічними порушеннями, порушеннями пізнавальної діяльності, сприйняття, пам'яті, уваги, психічними порушеннями). У цих випадках немовні симптоми разом із порушеннями письма входять до структури нервово-психічних і мовних розладів (у випадку алалії, дислалії, дизартрії,

порушення мовлення, розумової відсталості тощо) [3, с. 127].

Разом із тим дисграфія у дітей з нормальним інтелектом може викликати різні відхилення у формуванні особистості, психічні нашарування, спричинювати розлади емоційно-вольової сфери.

Все частіше трапляються випадки, коли за симптомами важко чітко визначити характер дисграфії. Пояснити це можна тим, що у дітей із проявами дисграфії термін засвоєння грамоти значно довший, ніж у дітей без таких порушень. Якщо дитина мала спочатку проблеми оптично-просторового характеру, то в процесі корекційної роботи нашаровуються прояви інших видів дисграфії. У таких випадках найчастіше ми маємо справу зі складними формами дисграфії і проблему необхідно вирішувати в комплексі.

Основними напрямками корекційної роботи при дисфонологічній дисграфії [4, с. 125-129] є вдосконалення мовленнєвих навичок, необхідних для письма, формування відповідних передумов інтелекту, інтеграція тих й інших у складі організованої діяльності та формування навички поетапного контролю за процесом і результатом письма. Оскільки кожна з операцій, які становлять письмо, ізольовано виконується краще, починати слід з поетапного відпрацювання кожного з них окремо. Після цього їх включають до комплексної дії.

Орієнтовна картка № 1 Перевір речення за змістом! 1. Читай речення вголос. 2. Чи підходять слова один до одного: чи немає пропуску або заміни слів? 3. Склади схему речення. *Перевір речення на написання!* 1. Читай слово вголос, виділяй кожен склад, відокремлюй його. 2. Чи немає пропуску складу або літери? 3. Чи немає заміни букв, подібних за звучанням? 4. Чи правильно написані літери? Користуючись цією карткою, діти перевіряють свій диктант.

Орієнтовна картка № 2. 1. Повтори речення вголос! 2. Чи підходять слова один до одного? 3. Склади схему речення! 4. Записуй слова, при цьому подумай: а) які букви треба писати? б) яке правило можна застосувати? 5. Перевір написане, відокремлюючи кожен склад!

За даними авторів, які розробили і апробували цей метод, кількість помилок

у диктанті в дітей вдається знизити в 4,5-7 разів.

Центральним моментом корекційної роботи з порушенням «аналізу – синтезу» [4, с. 129–130] є формування навичок аналізу та синтезу слів. Протягом всього курсу триває робота з розвитку та вдосконалення сукцесивної функції: слухо-мовленнєвої пам'яті, відтворення і розрізнення ритмів та ін. Дітям щодня необхідні заняття з музичної ритміки у вигляді окремого уроку або розминки в середині уроку.

Корекційна робота при диспраксічних дисграфіях [4, с. 131] є, мабуть, найбільш резистентним до корекційної роботи. Нездатність дітей автоматизувати графомоторні навички, виробляти стабільні, константні кінеми і навички швидкого письма долається насилу. Деякі успіхи можуть бути досягнуті за допомогою таких вправ, як багаторазове обведення заготовлених зразків рукописного тексту через прозору кальку; написання букв, слів і фраз за трафаретом.

Таким чином, ефективність навчання школярів істотно залежить від розвитку зорової пам'яті. У розвитку зорової пам'яті молодших школярів необхідно виділити ще один аспект, пов'язаний з оволодінням в цьому віці знаковими і символічними засобами запам'ятовування, насамперед письмовій промовою і малюнком.

Недостатня сформованість зорової пам'яті не тільки негативно впливає на загальний рівень успішності дитини, але й може викликати певні труднощі письма [6, с. 15].

Отже розвиток зорової пам'яті є дуже важливою складовою корекції дисграфії дітей молодшого шкільного віку.

Для подолання дисграфії необхідне проведення послідовної, систематичної корекційно-логопедичної роботи за наступними напрямками [2, с. 18]:

1. Розвиток зорово сприйняття, впізнавання кольору, форми і величини (зорового гнозису); (називання контурних та накладених зображень предметів, домальовування і називання предметів, намальованих наполовину; підбір картинок до певного колірнього фону (гра «всі знають, що червоним буває ...»), називання кольорів предметів, зображених на картинці, зафарбовування геометричних фігур, смужок, ромбів та інших

геометричних фігур в певний колір за завданням педагога; називання геометричних фігур, з яких складається малюнок, співвіднесення форми предмета з однією або декількома геометричними фігурами (круг – помідор або апельсин, овал – диня, трикутник + квадрат – будиночок, півколо – місяць, шматок сиру), показати на зображенні довгі та короткі предмети, частини одягу, розташувати іграшки за висотою);

2. Розширення обсягу зорової пам'яті (завдання на впізнавання букв (буквений гнозис). Наприклад: знайти букву серед низки інших букв; назвати або написати літери, перекреслені додатковими лініями; визначити букви, розташовані неправильно; обвести букву за контуром; домальовати відсутній елемент; виділити літери), запам'ятовування картинки (групи картинок) або предмета і знаходження їх серед інших схожих, Гра «Чого не стало?». Гра «Що змінилося»);

3. Формування просторових і часових уявлень (поклади олівець праворуч від ляльки, що сидить навпроти тебе, а пенал зліва; покажи правою рукою ліве вухо педагога (ліве коліно, плече тощо));

4. Розвиток зорового і слухового аналізу та синтезу (розглянути і порівняти дві картинки розташовані по різні сторони одного і того ж листа; розглянути і запам'ятати картинку і, перевернувши лист, намальовати її по пам'яті; викласти на столі фігуру з паличок (гудзиків, сірників, маленьких кульок і будь-яких інших підручних матеріалів) за зразком і за поданням);

5. Розвиток графомоторних навичок, оволодіння графічною символізацією (обведення по контуру та штрихування зображень, змальовування геометричних фігур, домальовування деталей незакінчених малюнків, відтворення фігур і поєднань декількох фігур по пам'яті, малювання візерунків і геометричних фігур по клітках за словесною інструкцією, обведення заготовлених зразків рукописного тексту, слів і фраз за трафаретом тощо);

6. Диференціація букв, що мають оптичну й кінетичну схожість (знаходження диференційовних букв в ряду подібних; визначення подібності та відмінності між схожими буквами, уточнення просторового розташування

елементів букв; використовуються різні вірші та загадки про літери; домальовування (обведення по контуру), розрізнення елементів в диференційовних буквах з промовлянням; написання складів і слів з диференційовними літерами в два стовпчики; знаходження диференційовних букв в тексті з подальшим їх обведенням або підкресленням; написання диктанту, що містить максимальну кількість диференційовних букв, з подальшим їх підкресленням та ін.).

Розуміння механізмів дисграфії й її ефективна корекція вимагають глибокого психолого-педагогічного вивчення специфічних помилок письма, особливостей усного мовлення, а також нейропсихологічного аналізу інших психічних функцій школярів. Усунення дисграфії здійснюється прийомами, спрямованими на розвиток зорового-просторових уявлень і їх мовних позначень, розвиток зорової пам'яті. Велика увага приділяється порівнянню змішуються букв з максимальним використанням різних аналізаторів.

Висновки та перспективи подальших розробок. Проблема становлення мовленнєвих здібностей на етапі раннього онтогенезу дитини визначається їх провідною роллю як в розвитку окремих функцій, так і особистості в цілому.

Оволодіння писемним мовленням представляє собою встановлення нових зв'язків між словом почутим і вимовленим, словом побаченим і записаним, так як процес письма забезпечується узгодженою роботою чотирьох аналізаторів: мовленнєво-рухового, мовленнєво-слухового, зорового і рухового.

Дисграфія – це часткове порушення процесу письма, що виявляється у стійких, повторюваних помилках, обумовлених несформованістю вищих психічних функцій, які беруть участь у процесі письма.

Сформовані у вітчизняній дефектології за кілька десятиліть методи корекції дисграфій орієнтовані в першу чергу на ті навички усного мовлення, які необхідні для письма. Основні зусилля спрямовуються на постановку звуковимови, вироблення диференціації фонем і навички фонематичного аналізу. Методика навчання письму при цьому залишається практично тією ж, що і у здорових дітей. Вибір конкретних прийомів і методів корекції залежить від типу дисграфій.

Для подолання дисграфії необхідне проведення послідовної, систематичної корекційно-логопедичної роботи. Розуміння механізмів дисграфії й її ефективна корекція вимагають більш глибокого психолого-педагогічного вивчення специфічних помилок письма, особливостей усного мовлення, а також нейропсихологічного аналізу інших психічних функцій школярів. Усунення дисграфії здійснюється прийомами, спрямованими на розвиток зорового-просторових уявлень і їх мовних позначень, розвиток зорової пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Г. А. *Методика психолого-педагогічного обстеження дітей з порушеннями речі. Вопросы дифференциальной диагностики* / Г. А. Волкова – СПб., 2003. – 124 с.
2. Корнев А. Н. *Нарушение письменной речи у детей* / А. Н. Корнев. – М., 1997. – С 77–132.
3. Лалаева Р. И. *Дисграфия* / Р. И. Лалаева // *Логопедия*. – 1998. – С. 286–301.
4. Логинова Е. А. *«Нарушение письма. Особенности их проявления и коррекция у младших школьников с задержкой психического развития* / Е. А. Логинова. – С.-Пб.: Детство-Пресс, 2004. – 86 с.
5. Лурия А. Р. *Психологическое содержание процесса письма* / А. Р. Лурия // *Методическое наследие. Логопедия. Книга IV.* – 1955. – 348 с.
6. Парамонова Л. Г. *Дисграфия. Профилактика и коррекция* / Л. Г. Парамонова – СПб., 2006. – С 2–55.

УДК 376.1-056.264-053.4:372.45

К. С. Сергієнко

*студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»*

А. І. Кравченко

*кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ПРОФІЛАКТИКА ДИСГРАФІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті розглянуто особливості профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Схарактеризовано принципи визначальні для корекційної роботи, та визначено основні завдання із запобігання дисграфії.